

Fyzika pro chemiky II

Fyzika pevných látek

Část 2. Vazby, elektrické a optické vlastnosti, pásová struktura pevných látek

jaro 2022

Petr Mikulík

*Ústav fyziky kondenzovaných látek
Přírodovědecká fakulta
Masarykova univerzita, Brno*

III. ZÁKLADY FYZIKY PEVNÝCH (TUHÝCH, KONDENZOVANÝCH) LÁTEK

Anorganické látky:

- Amorfní
- Krystalické

Krystalické látky:

- Iontové krystaly
- Valenční krystaly
- Kovové krystaly (kovy)
- Molekulové krystaly

III.1. Vazby v tuhých látkách

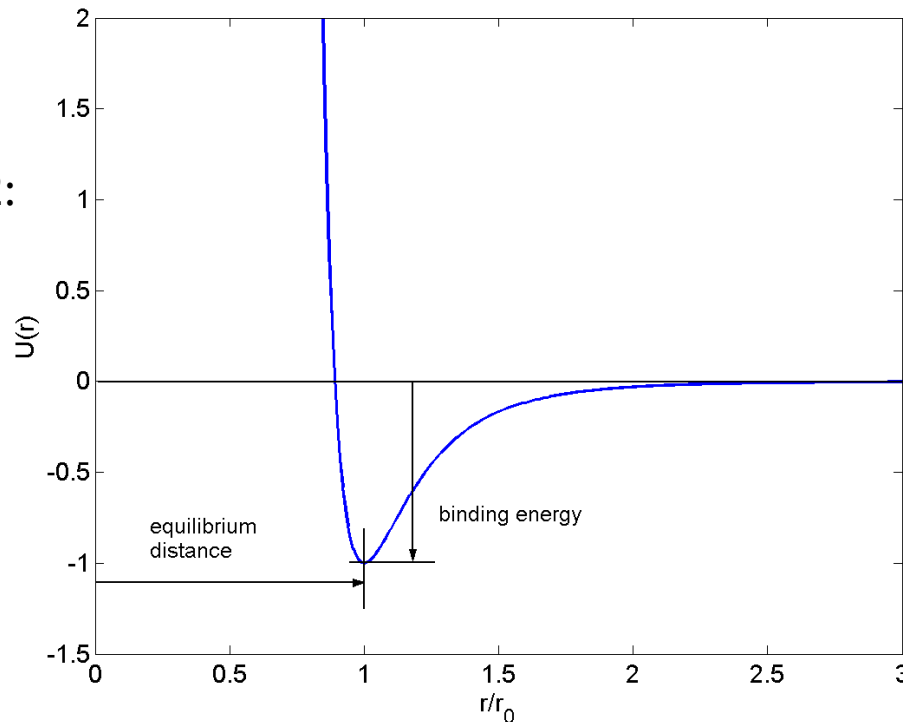
Poznámka – Vazby mezi atomy se probírají v různých předmětech již od střední školy, proto informace o vazbách v této kapitole již vesměs znáte – je to stejně důležité pro chemiky i fyziky.

Vazby mezi atomy jsou způsobeny elektrostatickými silami.

Závislost potenciální energie dvojice atomů na jejich vzdálenosti se často aproximuje fenomenologickým výrazem

$$U(r) = -\frac{A}{r^n} + \frac{B}{r^m} \quad (\text{III.1})$$

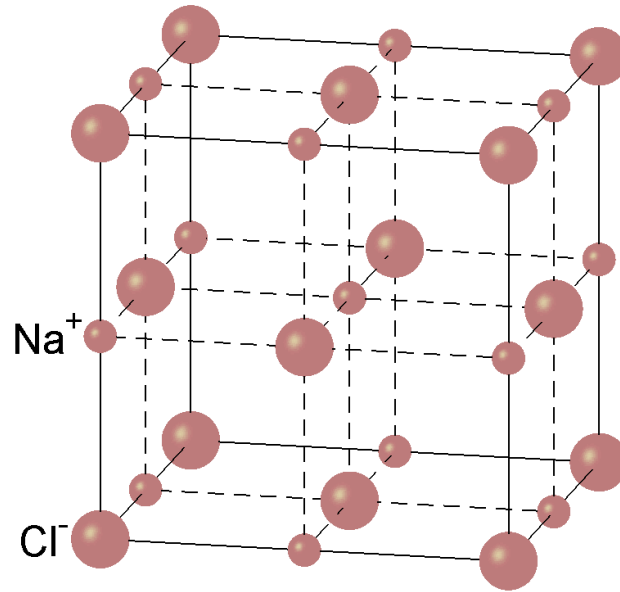
Graf pro $n = 6$, $m = 12$:

Iontová vazba

Iontovými krystaly jsou různé soli.

Příklad: krystal NaCl:

$T > 0$: kmity mřížce

Uvažme iont Na⁺. Tento iont je elektrostaticky přitahován k 6 sousedním iontům Cl⁻, odpuzován od 12 iontů Na⁺ v druhé koordinační sféře, atd. Celková potenciální energie iontu Na⁺ je záporná a je rovna

$$U(r) = -\frac{\alpha}{4\pi\epsilon_0} \frac{e^2}{r} \quad (\text{III.2})$$

kde r je vzdálenost iontů Na⁺ a Cl⁻, α je **Madelungova konstanta**, jejíž hodnota pro NaCl je

$$\alpha \approx 1.7476$$

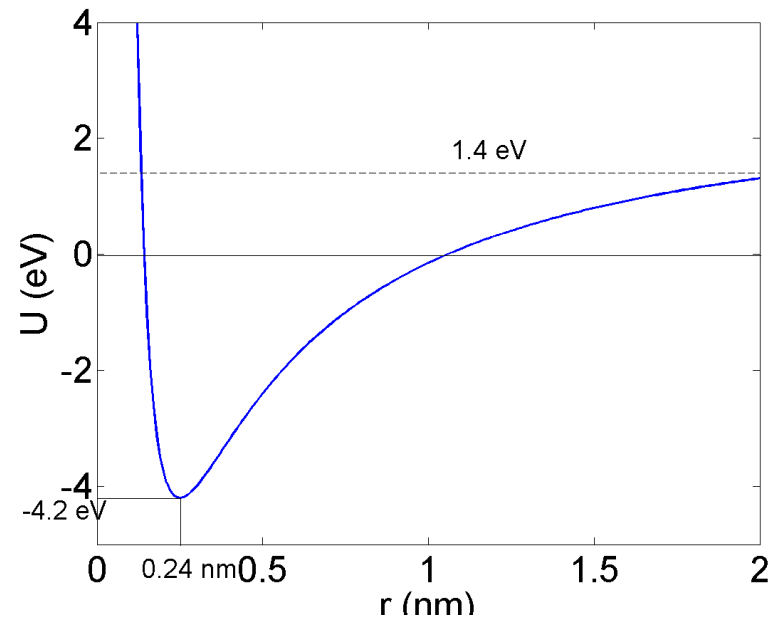
Kvůli Pauliho vylučovacímu principu jsou sousední atomy odpuzovány, překrývají-li se vlnové funkce jejich elektronů.

Celková potenciální energie iontu v krystalu je

$$U(r) = -\frac{\alpha}{4\pi\epsilon_0} \frac{e^2}{r} + \frac{B}{r^m}, \quad m \approx 10 \quad (\text{III.3})$$

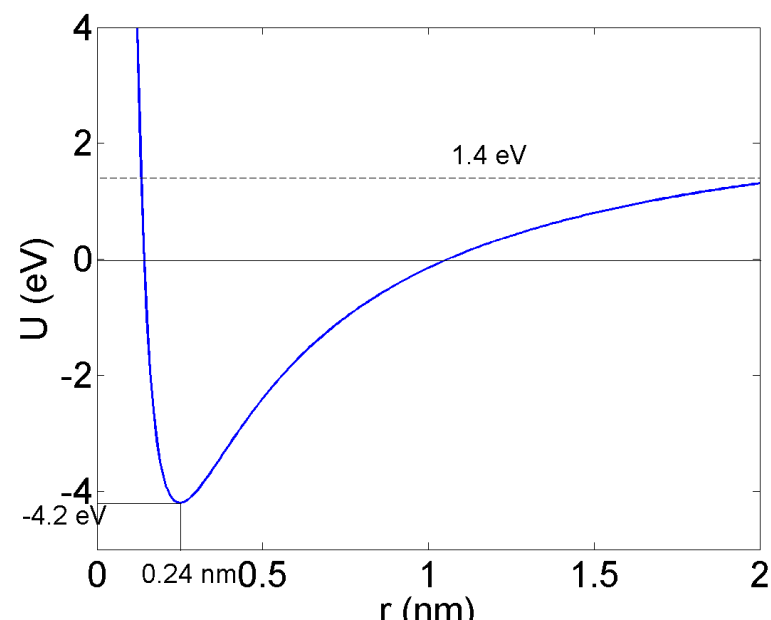
Poloha potenciálního minima odpovídá **rovnovážné vzdálenosti** r_0 sousedních iontů. Hloubka tohoto minima (**iontová kohezní energie**) je energie na jeden iont potřebná k rozložení tuhého tělesa na nekonečně vzdálené jednotlivé ionty:

$$U_0 = -\frac{\alpha}{4\pi\epsilon_0} \frac{e^2}{r_0} \left(1 - \frac{1}{m}\right) \quad (\text{III.4})$$

Příklad: iontová vazba v molekule NaCl

Iont Cl^- je stabilnější než neutrální atom Cl. Připojením elektronu k atomu Cl se uvolní energie 3.6 eV (**elektronová afinita**). Energie potřebná k odtržení elektronu od neutrálního atomu Na a ke vzniku iontu Na^+ je 5.1 eV. Energie potřebná ke vzniku páru izolovaných iontů Na^+ a Cl^- je tedy 1.4 eV. Přiblížíme-li ionty k sobě, jejich energie klesá díky elektrostatické přitažlivé síle. Je-li vzdálenost iontů dostatečně malá, je celková energie molekuly $\text{Na}^+ \text{Cl}^-$ záporná a vzniká iontová vazba.

Iontová kohezní energie krystalu NaCl na jeden pár $\text{Na}^+ \text{Cl}^-$ je 7.8 eV, atomová kohezní energie na pár neutrálních atomů Na Cl je: $7.8 - 5.1 + 3.6 \text{ eV} = +6.3 \text{ eV}$.

Čím je větší atomová kohezní energie, tím je rovnovážná vzdálenost iontů menší a teplota tání vyšší.

Vlastnosti iontových krystalů:

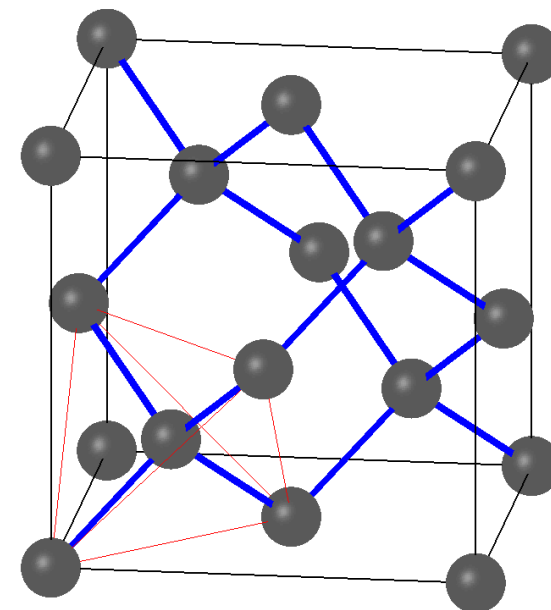
- stabilní a tvrdé krystaly, ale křehké
- dielektrika
- vysoké teploty tání a varu
- průhledné ve viditelné oblasti spektra, absorbují v IR (absorpce na fononech)
- rozpustné v polárních kapalinách (ve vodě ... pak vodivý elektrolyt)

Kovalentní vazba

Příklad: diamant, křemík, germanium (prvky 4. grupy),
křemen (SiO_2)

*Elementární buňka C (diamant), Si
nebo Ge (kubická diamantová mřížka):*

Křemík: $[\text{Ne}] 3p^2 3s^2$

Kovalentní vazba – sdílení elektronů sousedními atomy (více v kvantové chemii).

V diamantové struktuře je každý atom kovalentně vázán ke čtyřem sousedům, ležícím ve vrcholech pravidelného čtyřstěnu. Tím se u diamantu úplně zaplní slupka 2p.

Kohezní energie na dvojici atomů C v diamantu je asi 14.7 eV. Čím je větší kohezní energie, tím je vyšší bod tání krystalu.

Vlastnosti kovalentních (valenčních) krystalů:

tvrdé, pevné a křehké, nevodivé – dielektrika nebo polovodiče, vysoké teploty tání, propustné pro viditelné světlo (diamant) nebo pro IR světlo (křemík).

Kovová vazba

Kovová vazba je slabší než iontová nebo kovalentní vazba. V kovu se valenční elektrony od atomů uvolní a vytvoří „**elektronový plyn**“. Kovová vazba je způsobena elektrostatickým přitahováním kladných iontů k elektronovému plynu. Kohezní energie na atom je v rozmezí 1–4 eV (Fe má kohezní energii asi 4.3 eV, Pb má 2.04 eV).

Světlo silně interaguje s elektronovým plynem, což způsobuje silnou odrazivost kovu v IR a viditelné oblasti.

Vlastnosti: dobrá elektrická i tepelná vodivost, silná odrazivost v IR a VIS.

Molekulové krystaly

Molekulová vazba není zprostředkována volnými nebo sdílenými elektrony, uplatňuje se tedy u atomů s úplně zaplněnými slupkami (inertní plyny). **Van der Waalovy síly** mezi těmito atomy jsou způsobeny přitažlivou interakcí mezi elektrickými dipóly.

Molekuly vody mají značný dipólový moment a vytvářejí vodíkovou vazbu. V ledu například je kohezní energie na molekulu asi 0.5 eV. I atomy, které nemají permanentní dipólový moment, jsou touto vazbou svázány; vazba působí mezi fluktuacemi elektronové hustoty. Kohezní energie této vazby je velmi slabá (CH₄ má kohezní energii 0.1 eV na molekulu a tuhý Ar asi 0.078 eV).

Vlastnosti: malá soudržnost, málo mechanicky odolné, nízký bod tání a varu, nízké sublimační teplo. Příklady: led, HCl, CO₂, ...

Pevné látky – krystaly

Elektrony a vazby ovlivňují:

- Elektrické vlastnosti – E , D
- Magnetické vlastnosti – B , H
- Optické vlastnosti – index lomu n
- Specifické teplo, tepelná vodivost, ...

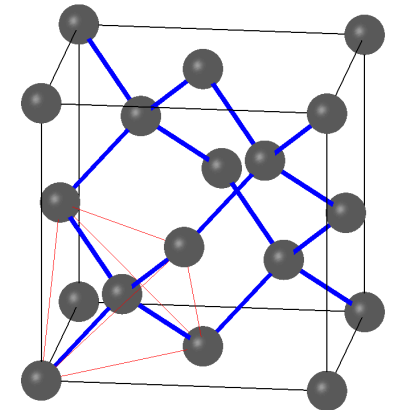
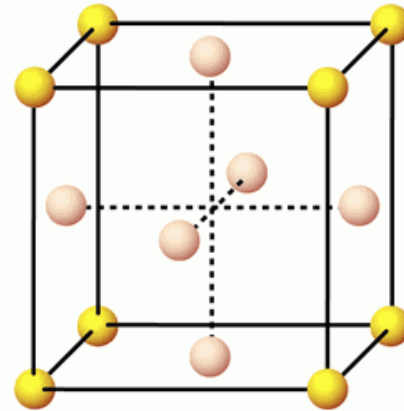
Čisté vs „špinavé“ či s defekty.

Dále nás budou zajímat pouze krystalické pevné látky. Ne např. amorfní.

Struktura – defekty – mechanické vlastnosti.

Měď Cu ($Z=29$):

elementární buňka plošně centrovaná (fcc) –
 hustota 8.96 g/cm^3 – mřížkový parametr $3.61 \text{ \AA}$
 Elektronová konfigurace $[\text{Ar}] 3d^{10} 4s^1$

Křemík ($Z=14$):

diamantová struktura –
 hustota 2.33 g/cm^3 – mřížkový parametr $5.43 \text{ \AA}$
 Elektronová konfigurace $[\text{Ne}] 3s^2 3p^2$

Pozn: mřížkový parametr Ge je $5.66 \text{ \AA}$,
 hustota 5.325 g/cm^3

Elektrické a optické vlastnosti tuhých látek

Elektrické vlastnosti pevných látek.

Optické vlastnosti pevných látek.

Vždy jde o vliv elektronů v závislosti na (modelech) uspořádání atomů!

Pásová struktura pevných látek.

Izolanty, kovy, polovodiče.

III.2. Klasický model volných elektronů v kovu

Drudeho model elektronového plynu

Základní předpoklady modelu:

- každý atom kovu „věnuje“ do elektronového plynu V elektronů (V je valence atomu – sloupec v periodické soustavě prvků)
- elektrony jsou volné (tj. nepůsobí na ně žádná síla)
- elektrony jsou nezávislé (tj. nepůsobí na sebe navzájem)
- rychlosti elektronu jsou náhodné a řídí se Maxwellovou–Boltzmannovou statistikou
- elektrony se srážejí s ionty; rychlost elektronu po srážce nezávisí na jeho rychlosti před srážkou

Hustota elektronů v plynu:

$$n = V n_{\text{atom}} = V \frac{N_A \rho}{M_m} \quad (\text{III.5})$$

N_A je Avogadrova konstanta, ρ je hustota kovu a M_m je jeho molární hmotnost. Hustota elektronů v plynu je řádově $10^{22} - 10^{23} \text{ cm}^{-3}$. Ideální plyn za normálních podmínek má hustotou částic asi $1000\times$ menší.

Elektrická vodivost klasického elektronového plynu

Elektrony jsou záporně nabité ... rychlost ... tok ... přenos náboje, tedy elektrický proud!
Bez vnějšího elektrického pole je rozdělení rychlostí elektronů náhodné se střední hodnotou

$$\langle v \rangle = 0 \quad (\text{III.6})$$

Podle ekvipartičního teorému závisí střední kvadratická rychlost elektronů (ve 3D prostoru) závisí na teplotě vztahem

$$\langle v^2 \rangle = \frac{3k_B T}{m} \quad (\text{III.7})$$

$k_B \approx 1.38 \cdot 10^{-23} \text{ J/K} \approx 8.6 \text{ eV/K}$ je Boltzmannova konstanta, m je hmotnost elektronu.

Z (III.7) plyne střední kvadratická rychlost elektronového plynu za pokojové teploty asi 60 km/s.

Protože je střední rychlost elektronů nulová, nedochází **bez vnějšího elektrického pole** k makroskopickému přenosu elektrického náboje.

Co se stane po přiložení elektrického pole?

Ve **vnějším elektrickém poli** působí na (zcela volné) elektrony elektrostatická síla a mezi srážkami se elektrony pohybují **rovnoměrně zrychleně**.

Označme τ střední dobu **mezi dvěma následujícími srážkami** elektronu – **relaxační doba**.

Srážkou elektron získanou rychlost ztratí a jeho rychlostní rozdělení je zase dáno

Maxwellovou–Boltzmannovou statistikou.

Driftová rychlost v_D je střední rychlost elektronů v plynu v elektrickém poli, lze odvodit vzorec:

$$v_D = \frac{e E \tau}{m} \quad (\text{III.8})$$

Díky této rychlosti dochází k makroskopickému přenosu elektrického náboje – teče elektrický proud.

Hustota elektrického proudu j

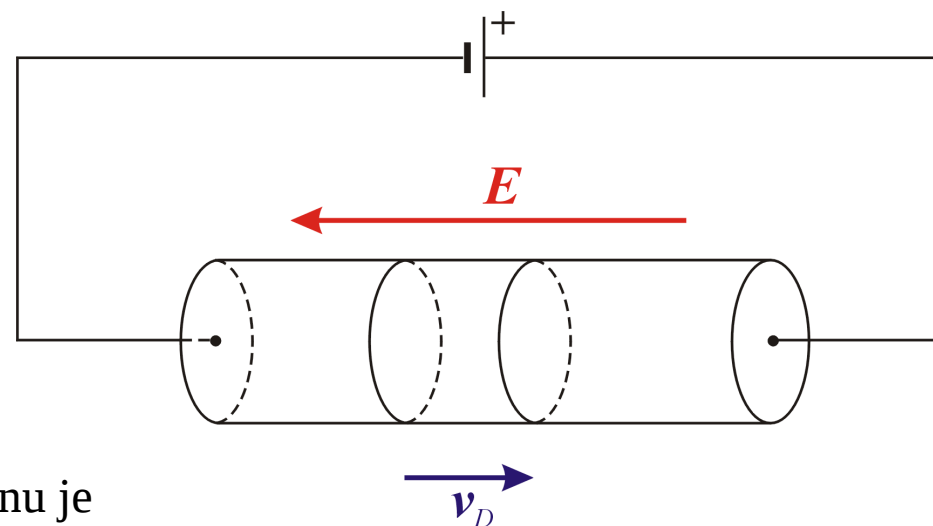
$$j = n e v_D = \frac{n e^2 \tau}{m} E \quad (\text{III.9})$$

Ohmův zákon v diferenciálním tvaru je

$$j = \sigma E$$

a tedy **specifická elektrická vodivost** elektronového plynu je

$$\sigma = \frac{n e^2 \tau}{m} \quad (\text{III.10})$$

Z naměřených hodnot elektrické vodivosti σ a vypočtených hodnot n vyplývá relaxační doba elektronu řádově 10^{-15} s.

Definujme střední **volnou dráhu elektronu**

$$L = \tau \sqrt{\langle v^2 \rangle} \quad (\text{III.11})$$

Dosazením číselných hodnot vyjde L řádově 10^{-10} m, tj. vzdálenost mezi sousedními atomy v krystalu. Z toho vyplývá, že ke srážkám elektronů dochází s ionty.

ALE: Tento závěr je **nesprávný**. Ve skutečnosti je L řádově $100\times$ delší a tedy i střední kvadratická rychlost elektronů $100\times$ větší. Důvod – klasická Maxwellova–Boltzmannova statistika se nedá pro elektronový plyn použít.

Číselně pro Cu: $\tau = 2.5 \cdot 10^{-14}$ s, $\sqrt{\langle v^2 \rangle} = 1.17 \cdot 10^5$ m/s, $L = 2.6 \cdot 10^{-10}$ m $\approx a$

Tento Drudeho model dobře popisuje elektrické jevy (vodivost stejnosměrná i střídavá), Hallův jev, tepelnou vodivost ... ale ne tepelnou kapacitu.

Zapneme **periodické vnější elektrické pole** → **volné elektrony vykonávají nucené harmonické kmity**.
 Výchylky elektronů x vedou k polarizaci elektronového plynu – **elektronová polarizace**.

Vlastní kmity elektronového plynu:

Vratná síla
$$F = -x \frac{ne^2}{\epsilon_0} \quad (III.12)$$

Pohybová rovnice
$$m\ddot{x} + \frac{ne^2}{\epsilon_0} x = 0 \quad (III.13)$$

Rezonanční frekvence – **plazmová frekvence**

$$\omega_p = \sqrt{\frac{ne^2}{m\epsilon_0}} \Rightarrow \omega_p \propto \sqrt{n} \quad (III.14)$$

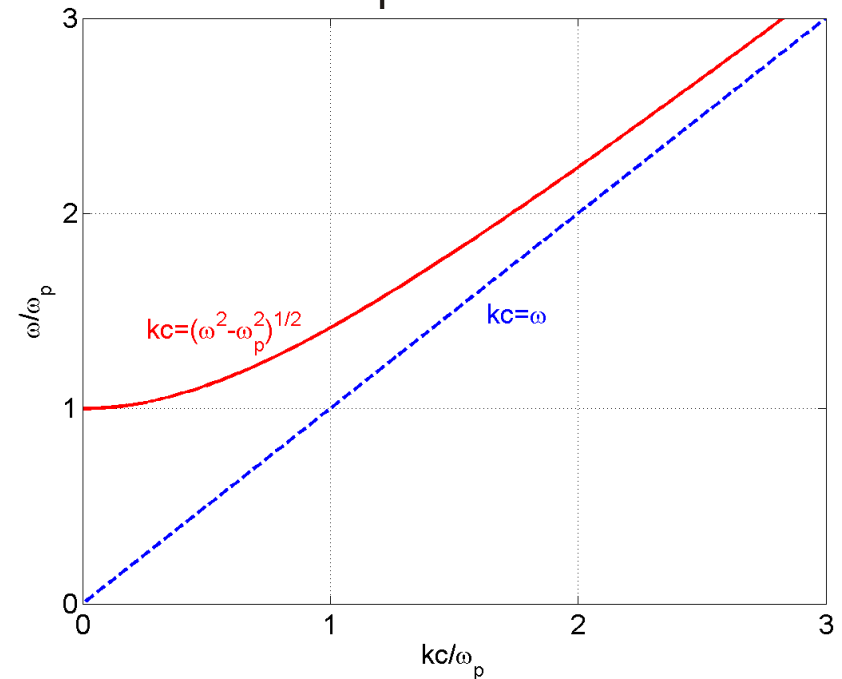
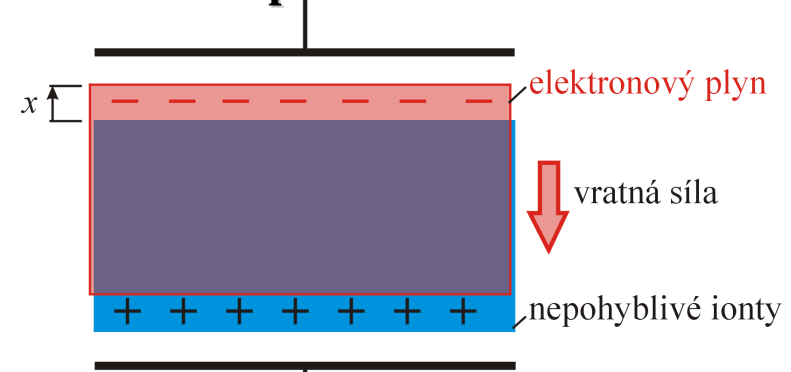
Z Maxwellových rovnic plyne závislost mezi vlnovým vektorem a frekvencí elektromagnetické vlny šířící se elektronovým plynem

$$c^2 k^2 = \omega^2 - \omega_p^2 \quad (III.15)$$

Elektronovým plynem se nemůže šířit

elektromagnetická vlna s frekvencí $\omega < \omega_p$

→ elektromagnetické vlnění s touto frekvencí se od rozhraní elektronový plyn–vakuum **totálně odráží** i při kolmém dopadu.

Vynucené kmity volného elektronu ve vnějším periodickém elektrickém poli – s tlumením:

$$m \ddot{x} + m \dot{x} / \tau = e E e^{-i\omega t}$$

Výchylka kmitů je
$$x = -\frac{e E}{m} \frac{\tau}{\omega^2 \tau + i \omega} e^{-i\omega t}$$

Polarizace elektronového plynu
$$P = n e x = -\frac{n e^2 E}{m} \frac{\tau}{\omega^2 \tau + i \omega} \equiv \varepsilon_0 (\varepsilon - 1) E$$

Odtud relativní permitivita $\varepsilon = \varepsilon_r$ elektronového plynu

$$\varepsilon = \varepsilon' + i \varepsilon'', \quad \varepsilon' = 1 - \frac{(\omega_p \tau)^2}{1 + (\omega \tau)^2}, \quad \varepsilon'' = \frac{\omega_p^2 \tau}{\omega (1 + (\omega \tau)^2)}$$

Odrazivost se blíží k jedné pro $\omega < \omega_p$

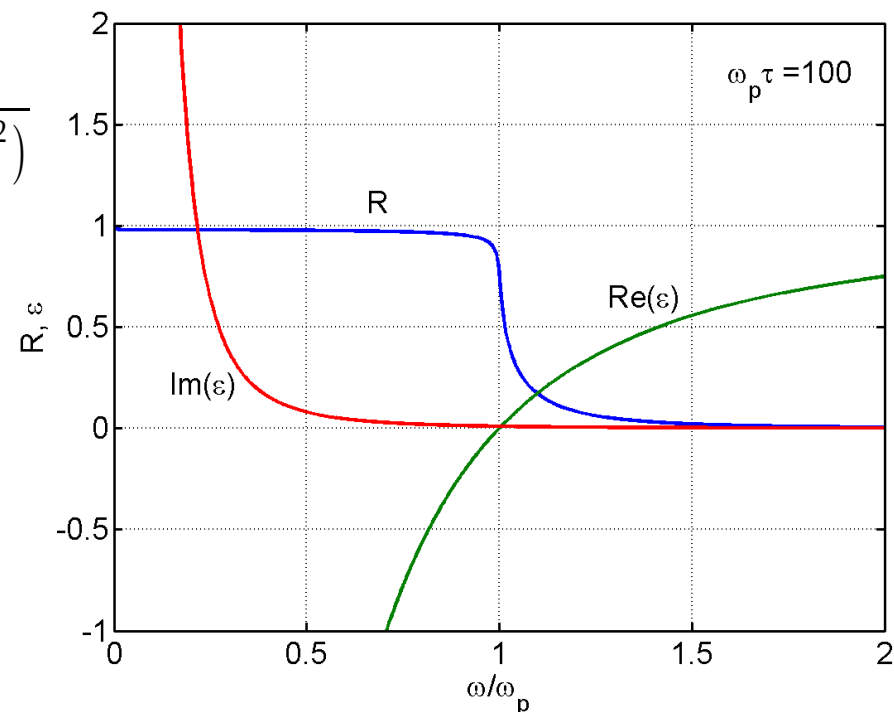
Plazmová frekvence sodíku:

$$\omega_p \approx 8.97 \cdot 10^{15} \text{ rad/s} \approx 5.9 \text{ eV}$$

$$\lambda_p \approx 210 \text{ nm}$$

... blízká UV oblast

→ **sodík je lesklý ve viditelné oblasti spektra.**

III.3. Kvantový model volných elektronů v kovu

Pauliho vylučovací princip: V témže jednoelektronovém stavu mohou být nanejvýš dva elektrony s opačným spinem.

Maxwellova–Boltzmannova statistika tomuto principu nevyhovuje: **při nulové teplotě** jsou všechny elektrony v témže stavu s nulovou rychlostí a nulovou kinetickou energií.

Fermiho–Diracova statistika: Při nulové teplotě jsou obsazeny dvěma elektrony všechny stavy s energiemi menšími nebo rovny **Fermiho energii**

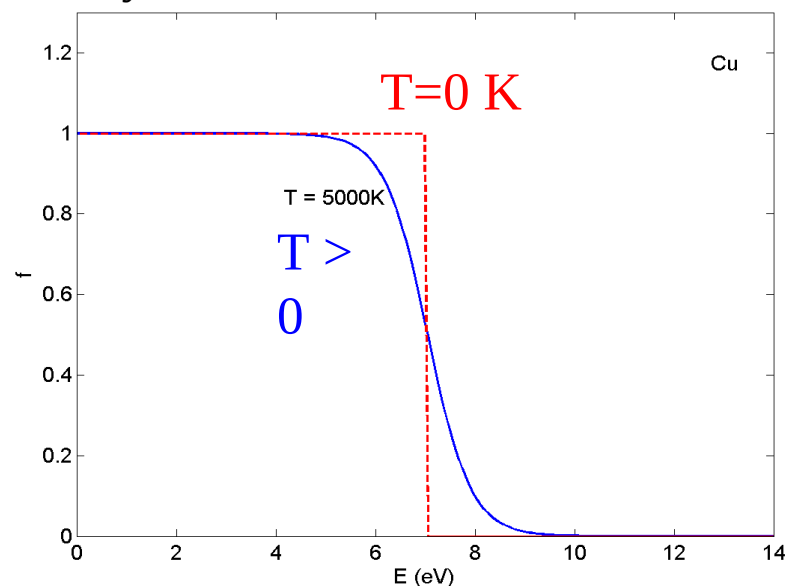
$$E_F = \frac{\hbar^2}{2m} (3\pi^2 n)^{2/3} \quad (\text{III.16})$$

Pauliho princip: není možné daný stav obsadit více než dvěma elektrony.

Za vyšších teplot jsou některé stavy s energií menší než E_F volné a některé stavy nad E_F obsazené.

Pravděpodobnost nalezení obsazeného stavu:

Při vysokých teplotách přechází Fermiho–Diracova statistika v klasickou Maxwellovu–Boltzmannovu statistiku.

Elektrická vodivost elektronového plynu – Sommerfeldova teorie a kvantový popis

V nulovém vnějším poli a při nulové teplotě jsou v rychlostním prostoru obsazeny všechny stavy s rychlostmi

$$\frac{1}{2} m (v_x^2 + v_y^2 + v_z^2) \leq E_F \quad (\text{III.17})$$

Maximální rychlost **neuspořádaného** pohybu – **Fermiho rychlost** $v_F = \sqrt{\frac{2 E_F}{m}}$ (III.18)

Cu: $E_F = 7.05 \text{ eV}$, $v_F = 1.57 \cdot 10^6 \text{ m/s}$

Ve vnějším elektrickém poli získají elektrony **driftovou rychlost** v_D (rychlost **uspořádaného** pohybu).

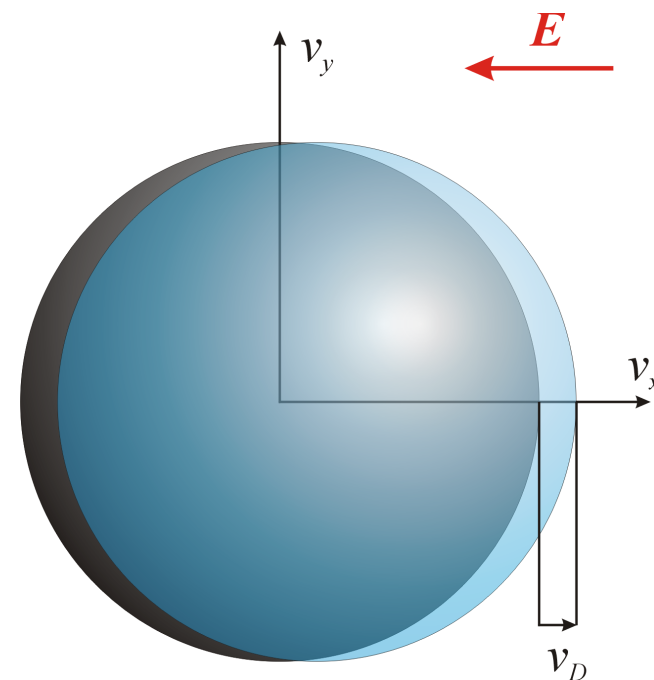
Číselně: Cu: $v_D = 4.4 \text{ mm/s} \ll v_F$

Koule obsazených stavů v rychlostním prostoru se vlivem vnějšího elektrického pole jen velmi málo posune, na přenosu náboje se podílejí jen elektrony s rychlostí v_F .

Střední volná dráha elektronů je tedy

$$L = \tau v_F \quad (\text{III.19})$$

Číselně: Cu: $L = 3.9 \cdot 10^{-8} \text{ m} \gg a$

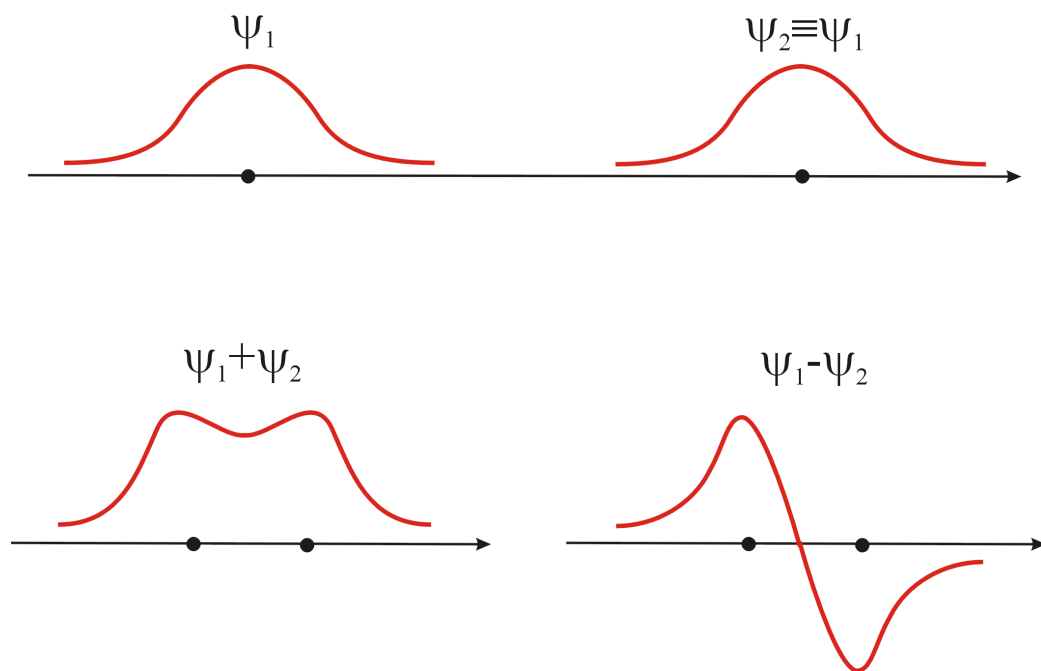

III.4. Pásová teorie elektronů v pevné látce

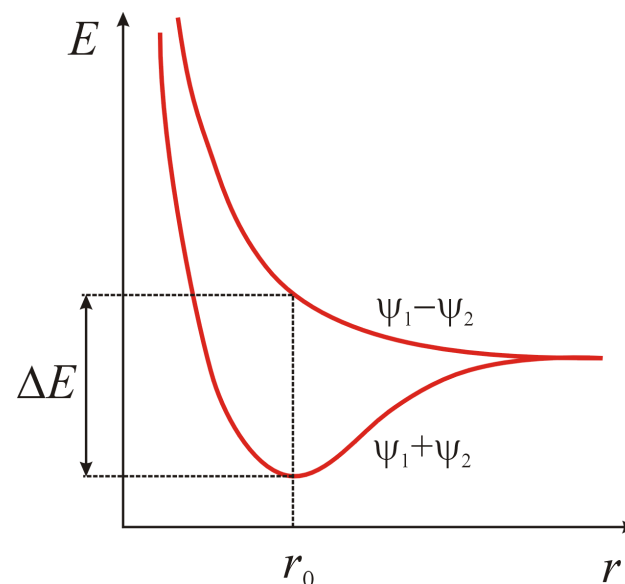
„Sestavme“ krystal tuhé látky postupným přibližováním izolovaných N **identických atomů** .

Jsou-li atomy velmi vzdáleny, energiové hladiny jejich elektronových obalů jsou $N \times$ degenerovány. Díky interakci mezi atomy (překryv vlnových funkcí elektronů v různých atomech) se tato degenerace snímá a vznikají **energiové pásy**.

Případ dvou atomů, každý s 1 elektronem v s stavu:

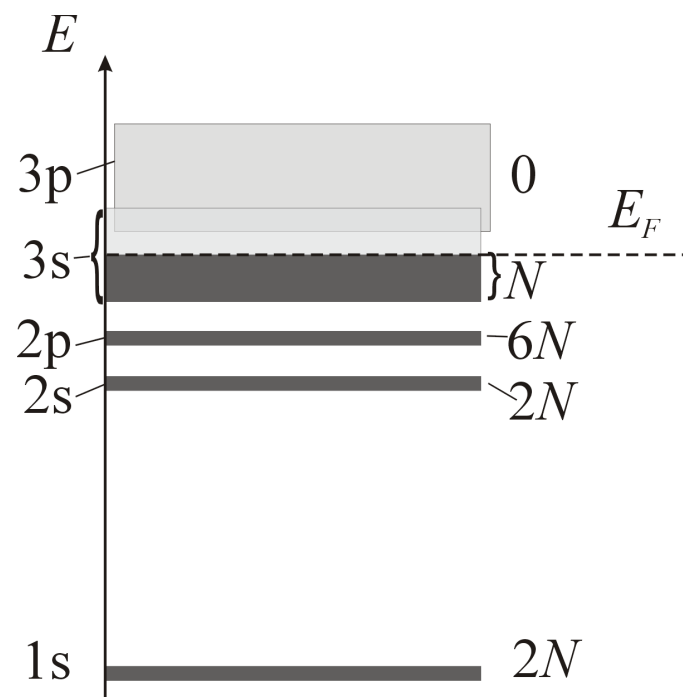
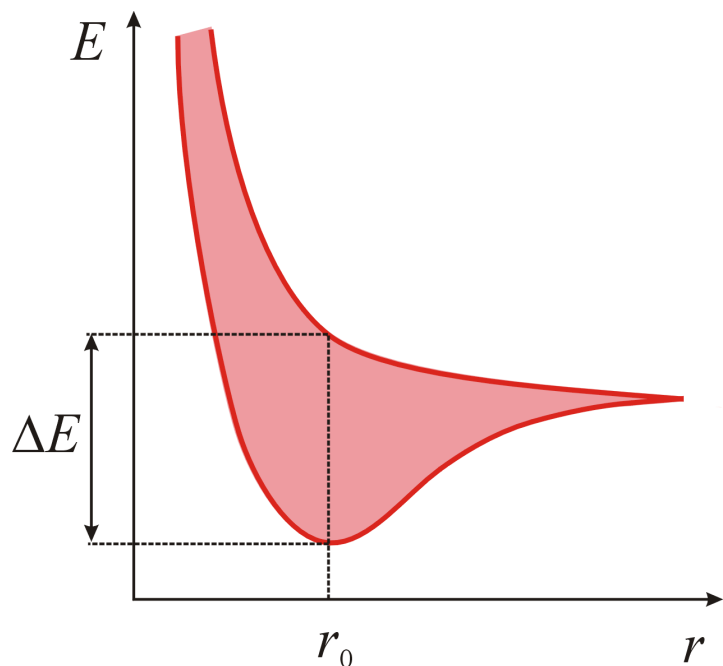
Rozštěpení energiových hladin:

N atomů

Příklad: pásové schéma Na:

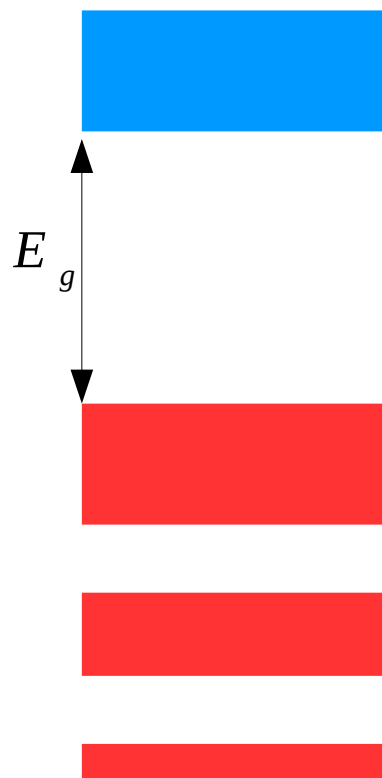
$Z=11 \rightarrow 1s^2 2s^2 2p^6 3s^1 = 11$ elektronů

každý energiový pás může obsahovat nanejvýš $2N(2l+1)$ elektronů

Šířka zakázaného pásu E_g (g=gap) a Fermiho energie E_F

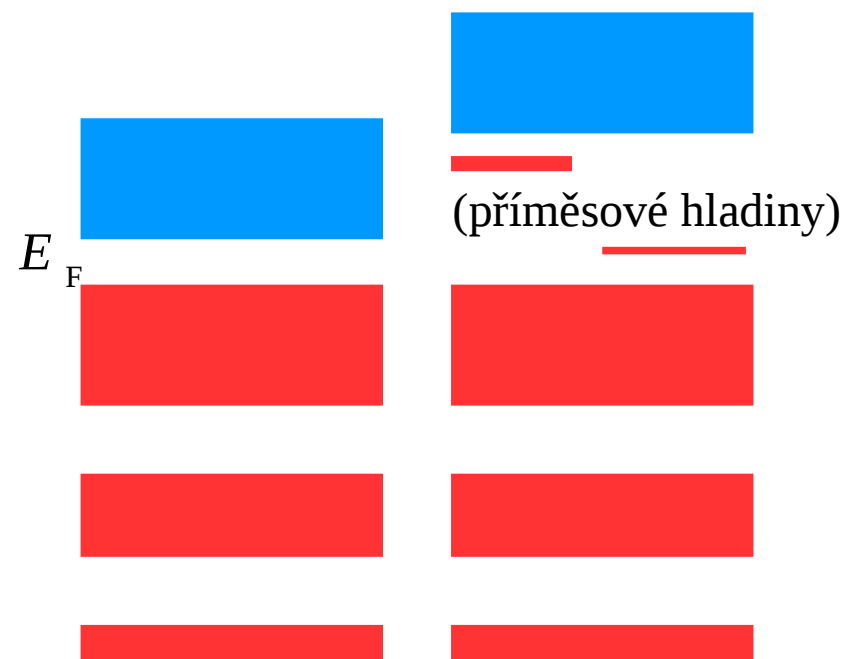
izolátor

kov

polovodič
vlastní   příměsový

E_F – nejvyšší zaplněná energetická hladina v základním stavu.

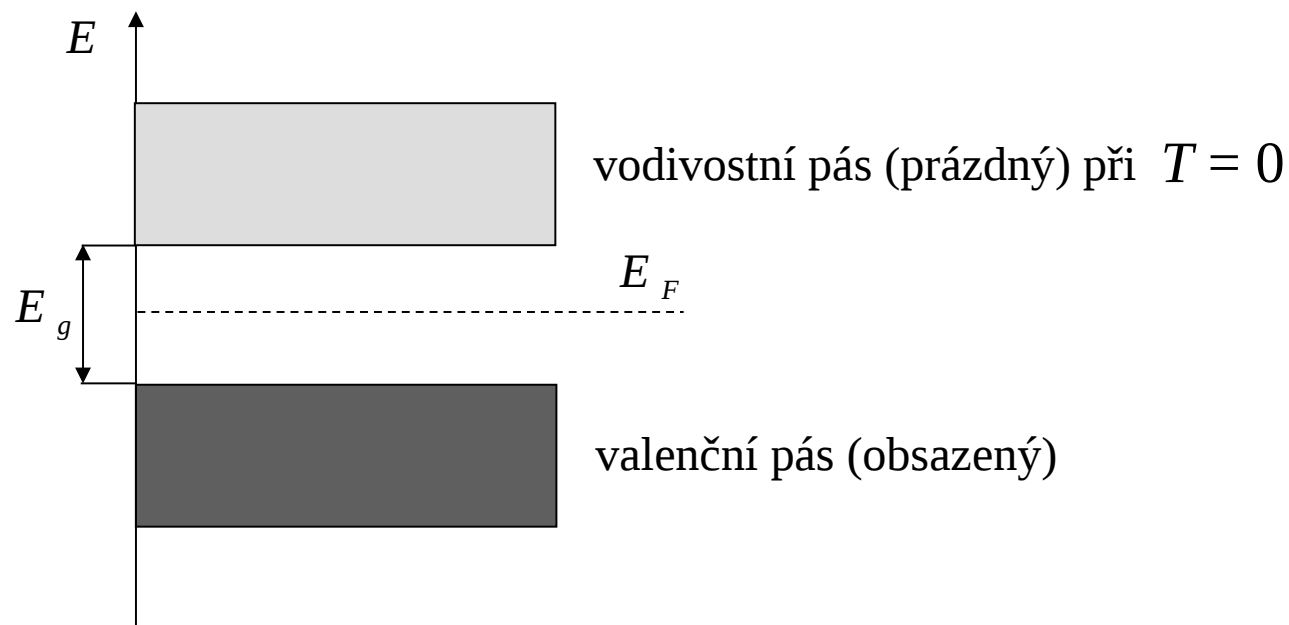
Pravděpodobnost přechodu – exponenciální.

Teplotní závislost.

Kovy: energiový pás je částečně zaplněn (Na). Působením vnějšího elektrického pole může elektron získat kinetickou energii driftového pohybu ... vedení elektrického proudu.

Izolanty: energiový pás (valenční pás) je zcela zaplněn, další energiový pás (vodivostní pás) je volný. Šířka zakázaného pásu (energy gap E_g) je mnohem větší než $k_B T$.

Číselně: Při pokojové teplotě $T = 300$ K: $k_B T = 0.025$ eV = 25 meV.

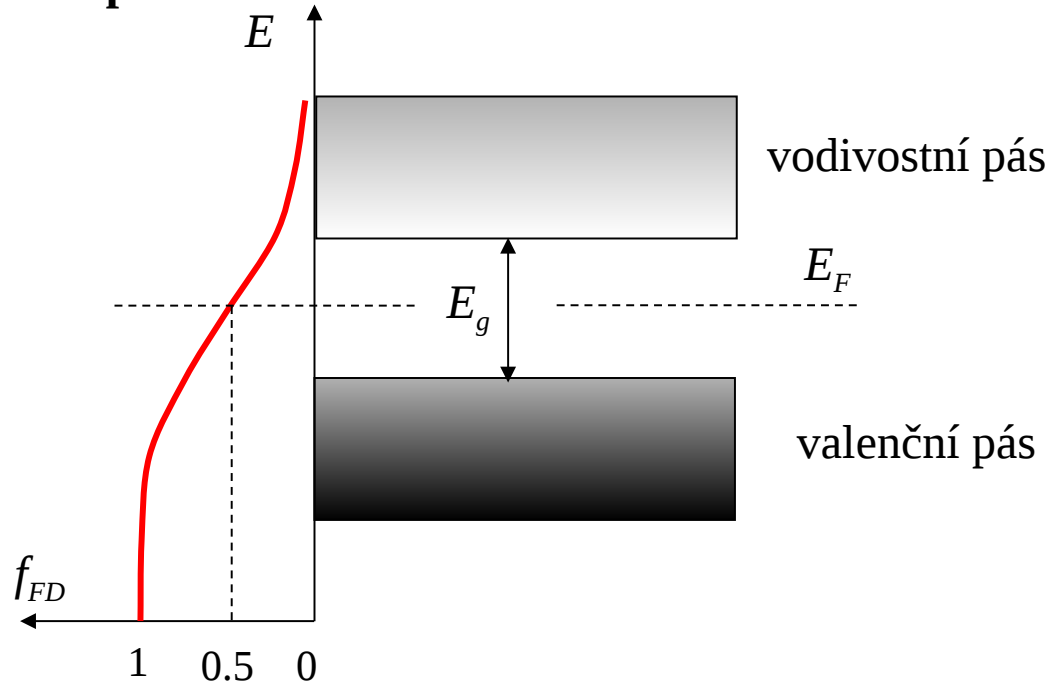

Polovodiče: zakázaný pás má šířku 1–2 eV nebo menší. Při $T = 0$ K je vodivostní pás volný a materiál nevede elektrický proud. S rostoucí teplotou roste hustota n elektronů ve vodivostním pásu a roste jeho specifická vodivost:

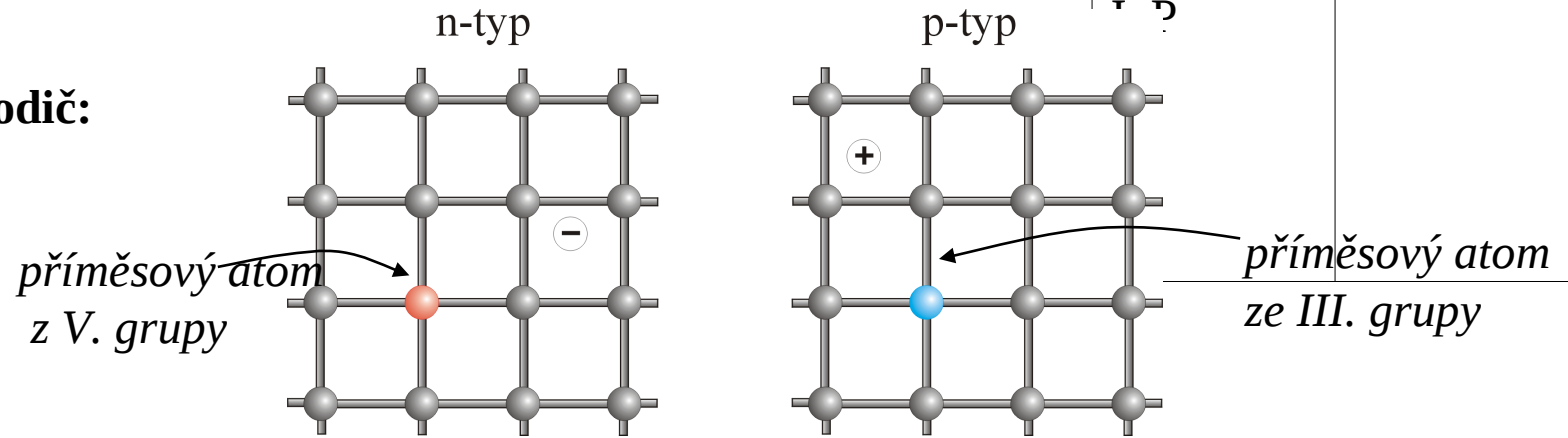
$$\sigma = \frac{ne^2\tau}{m} \quad (\text{III.20}) \quad (\tau \text{ klesá s teplotou, ale pomaleji, než } n \text{ roste)}$$

Pásové schéma polovodiče při $T > 0$

Vlastní polovodič:

Příměsový polovodič:

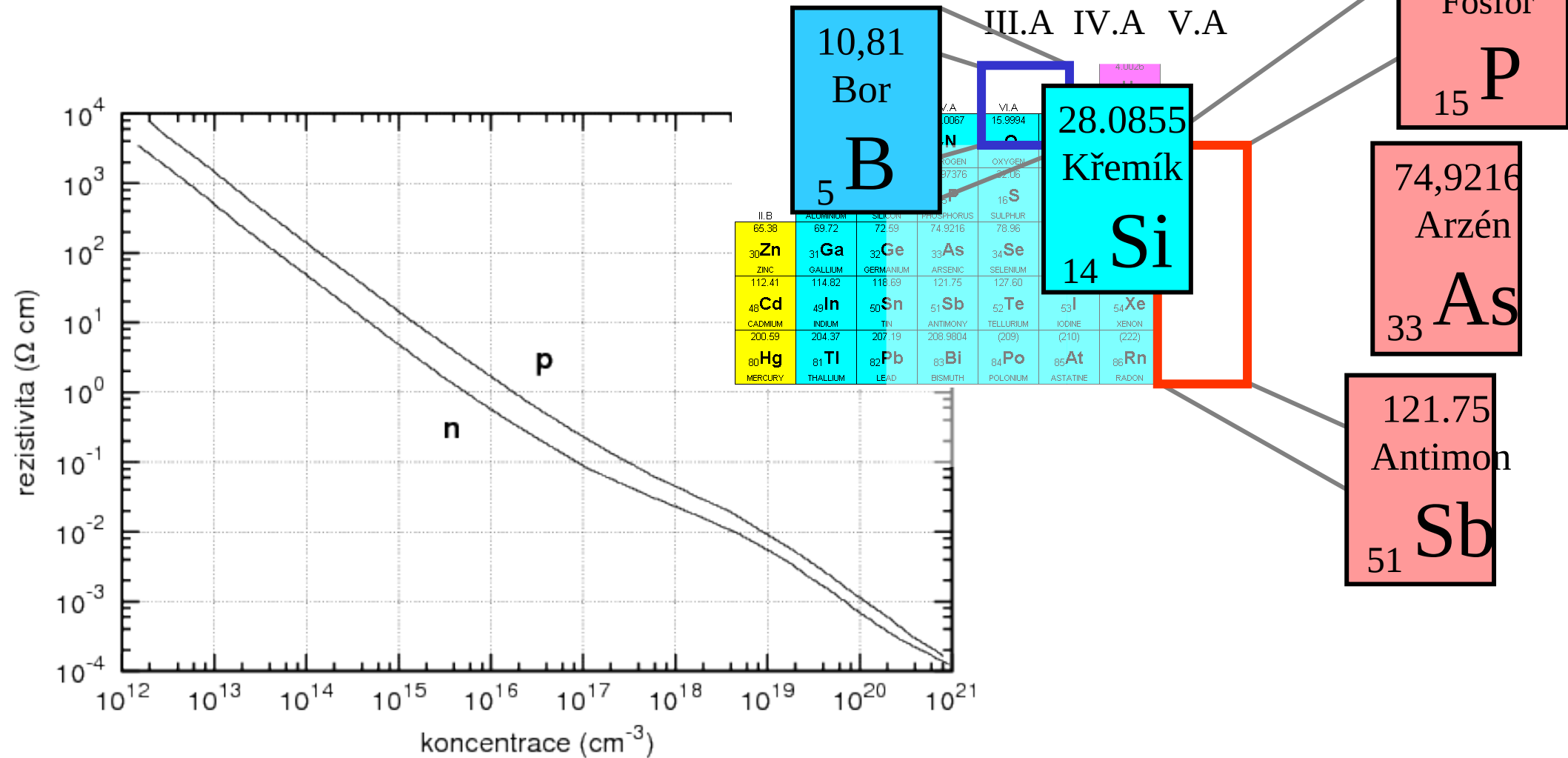
Šířky zakázaných pásů E_g některých polovodičů:

polovodič	E_g (eV) při 300 K
Si	1.14
Ge	
GaAs	1.43
GaP	2.26

Křemík a dopanty

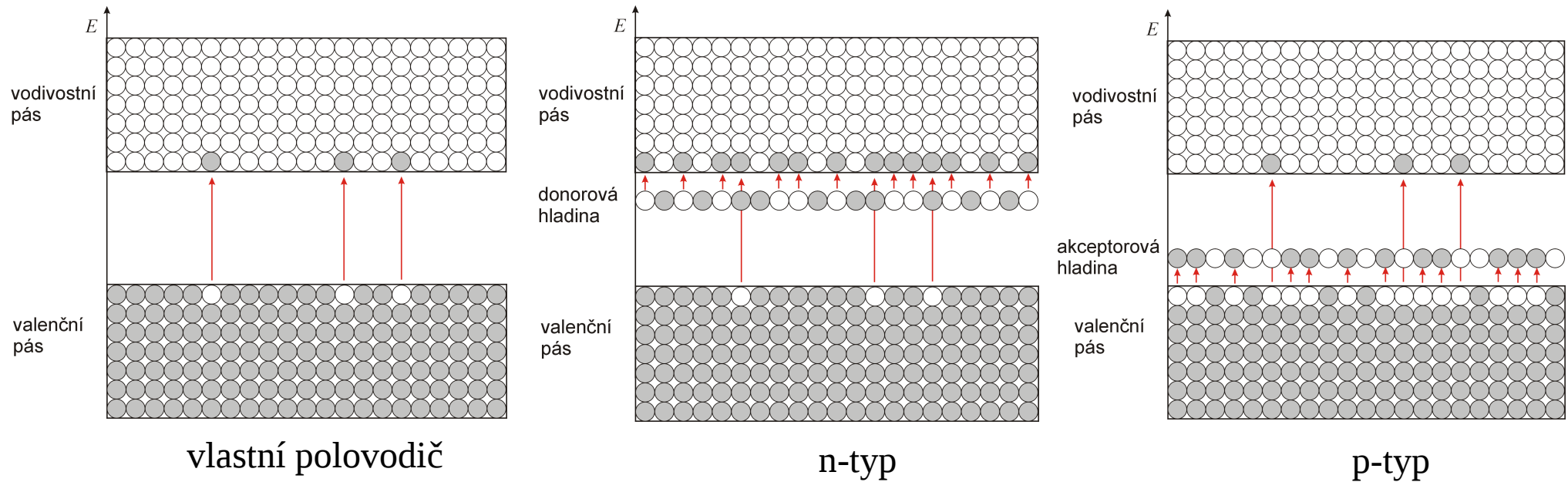
Krystalová mřížka křemíku obsahuje $5 \cdot 10^{22}$ atomů/cm³.

Rozsah koncentrací dopantů používaných v polovodičových součástkách je od 10^{14} do 10^{20} atomů dopantu/cm³.

Přechody elektronů z valenčního do vodivostního pásu při $T > 0$

Vlastní polovodič: hustota volných elektronů je rovna hustotě volných děr $n = p$

Polovodič typu n: hustota volných elektronů je větší než hustota volných děr $n > p$

Polovodič typu p: hustota volných elektronů je menší než hustota volných děr $n < p$

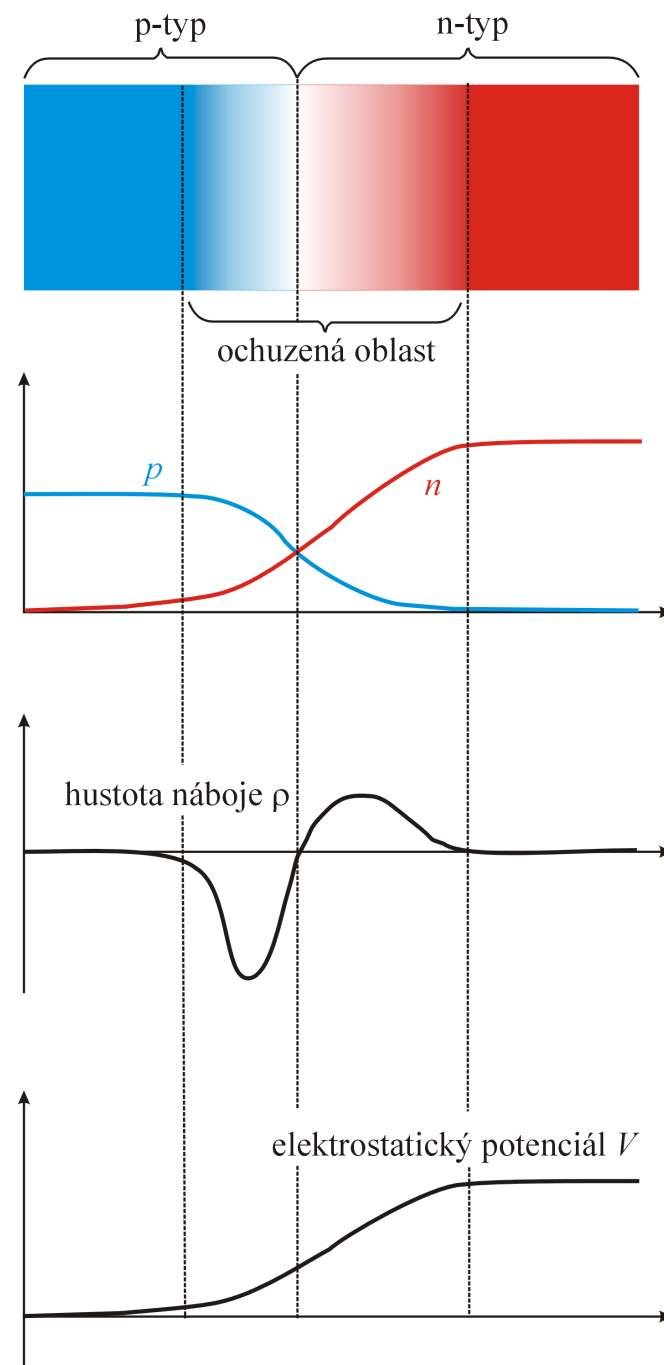
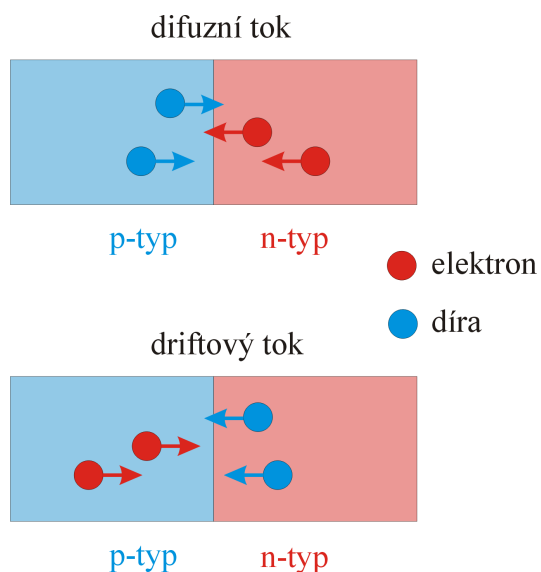
„Neměli bychom se zabývat polovodiči, ty jevy jsou způsobené nečistotami – kdo ví, zda polovodiče vůbec existují“ (W. Pauli, 1931).

III. 5. Polovodičové součástky

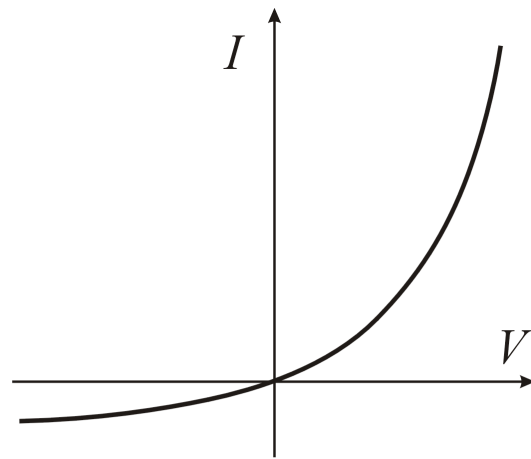
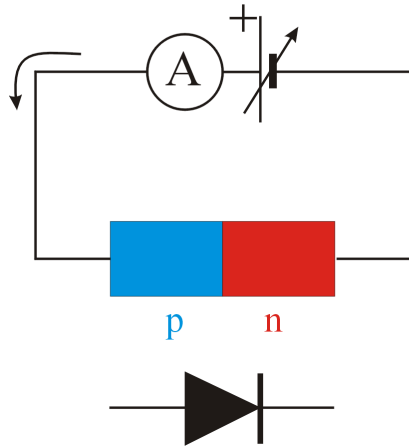
p-n přechod

Polovodič typu p je spojen s polovodičem typu n tak, aby nositelé náboje mohly volně procházet:

Rovnovážný stav – difúzní tok elektronů (děr) se právě kompenzuje **driftovým tokem** vyvolaným rozdílem potenciálů n-typu a p-typu (kontaktním potenciálem):

Polovodičová dioda

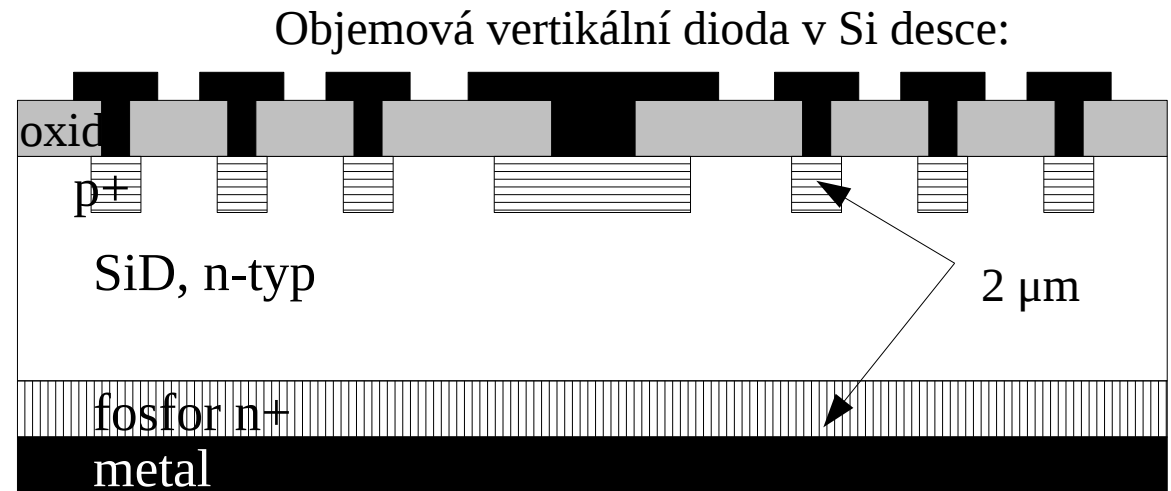
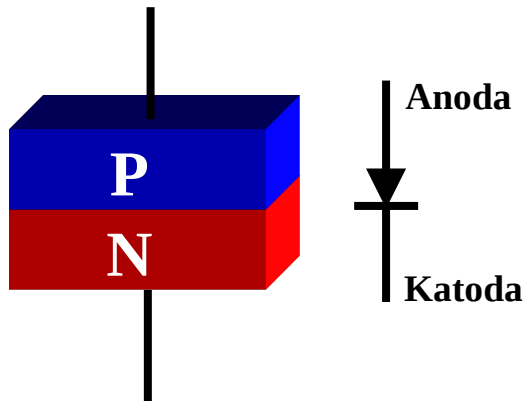

Voltampérová charakteristika

$$I = I_0 \left(e^{|e|V/k_B T} - 1 \right) \quad (\text{III.21})$$

I_0 : saturační proud; V napětí

Usměrňovací efekt: dioda v propustném směru: + na p-tyt, - na n-tyt
 dioda v závěrném směru: - na p-tyt, + na n-tyt

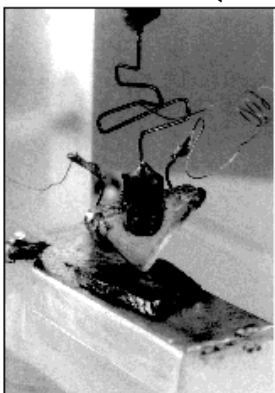

Bipolární tranzistor

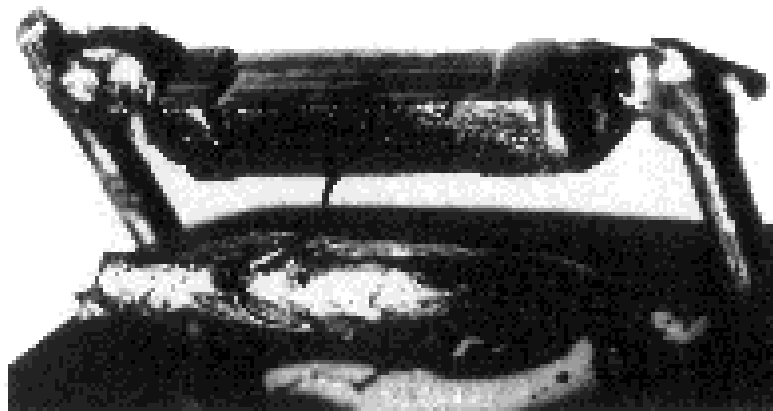
John Bardeen, Walter Brattain, William Shockley
... prosinec 1947 (Nobelova cena 1956)

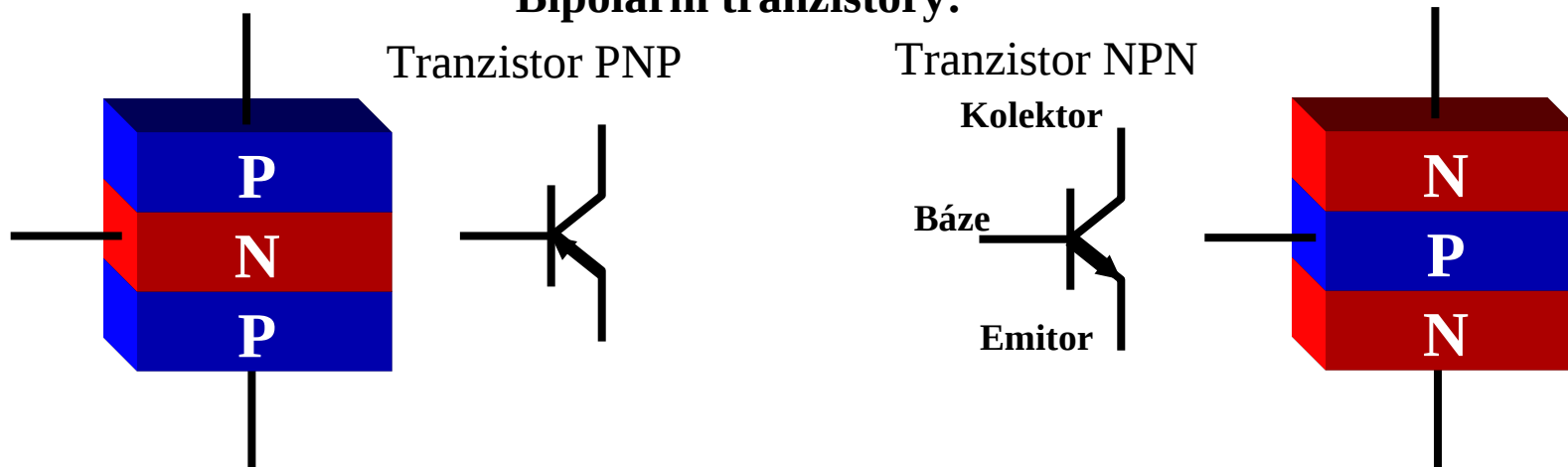
První (hrotový)
tranzistor (1947)

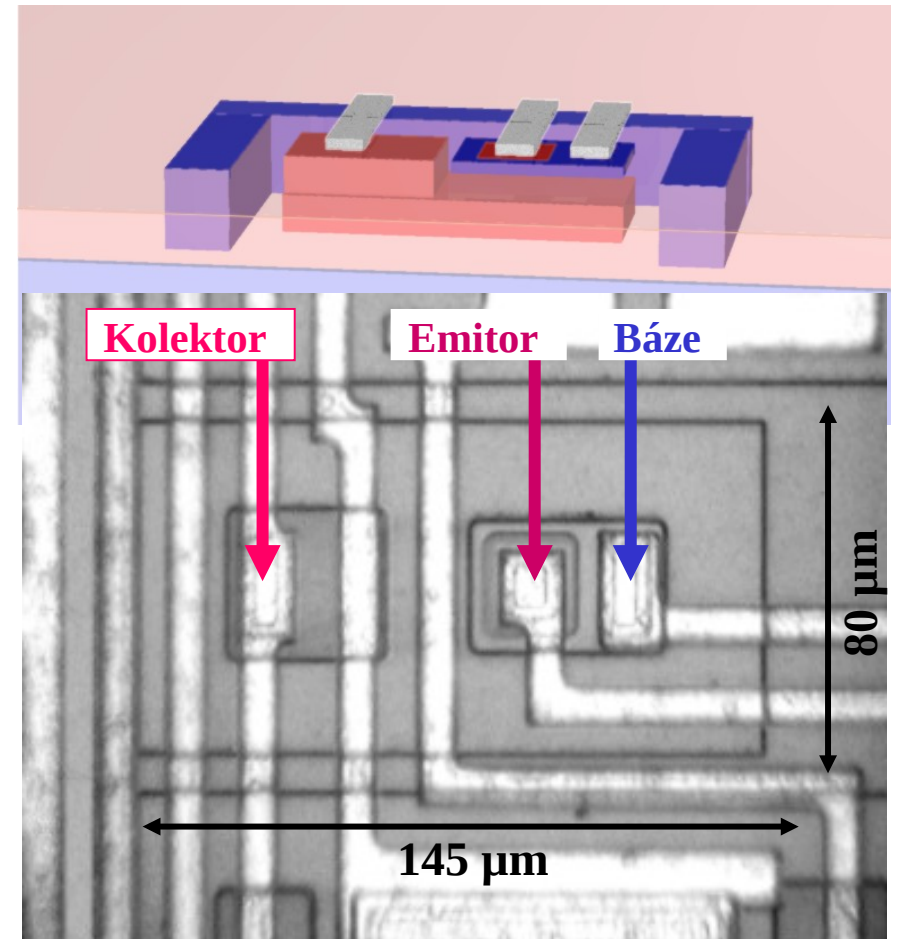
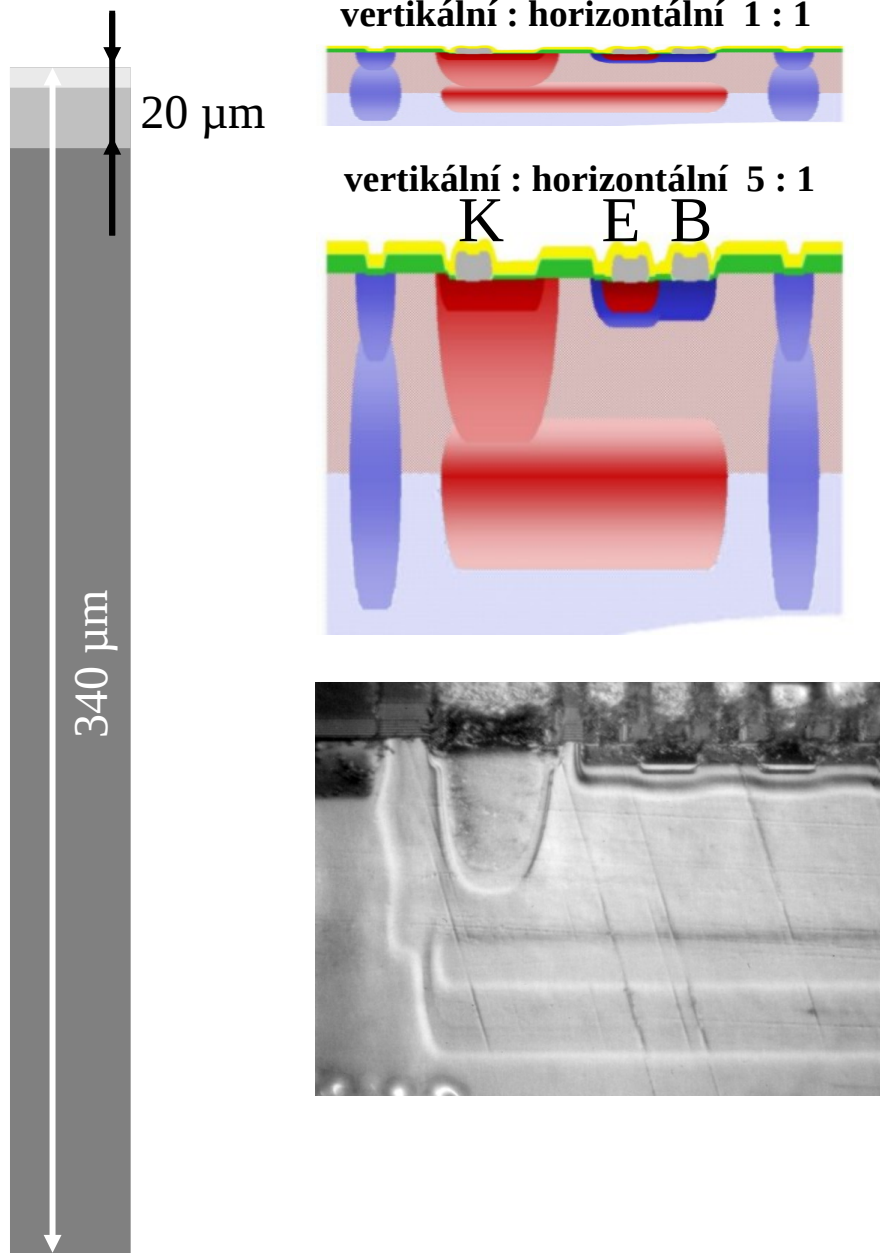
První slitinový tranzistor (1950)

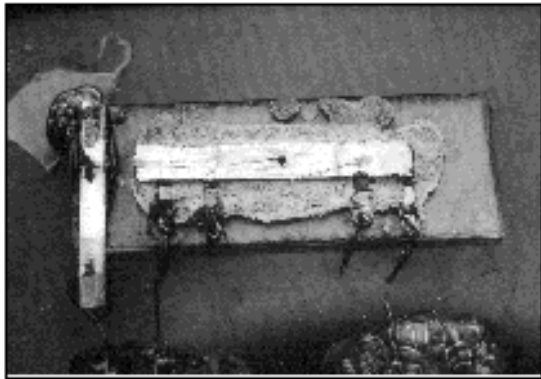
Bipolární tranzistory:

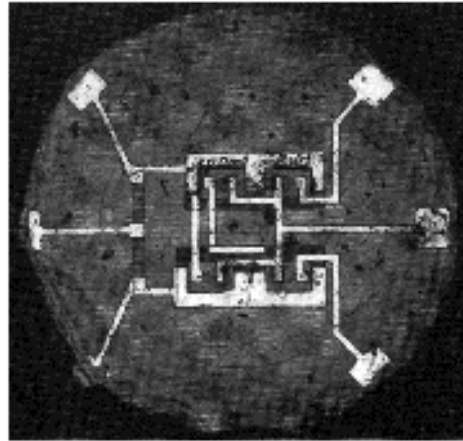
**Realizace současného bipolárního tranzistoru na křemíkové desce
(planární technologie výroby integrovaných obvodů – čipů)**

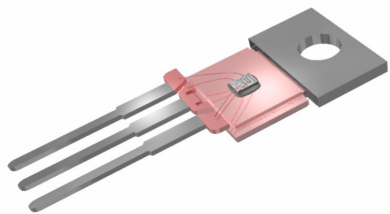
První integrované obvody

Kilby's wire-bonded IC - 1958

Fairchild RTL IC - 1961

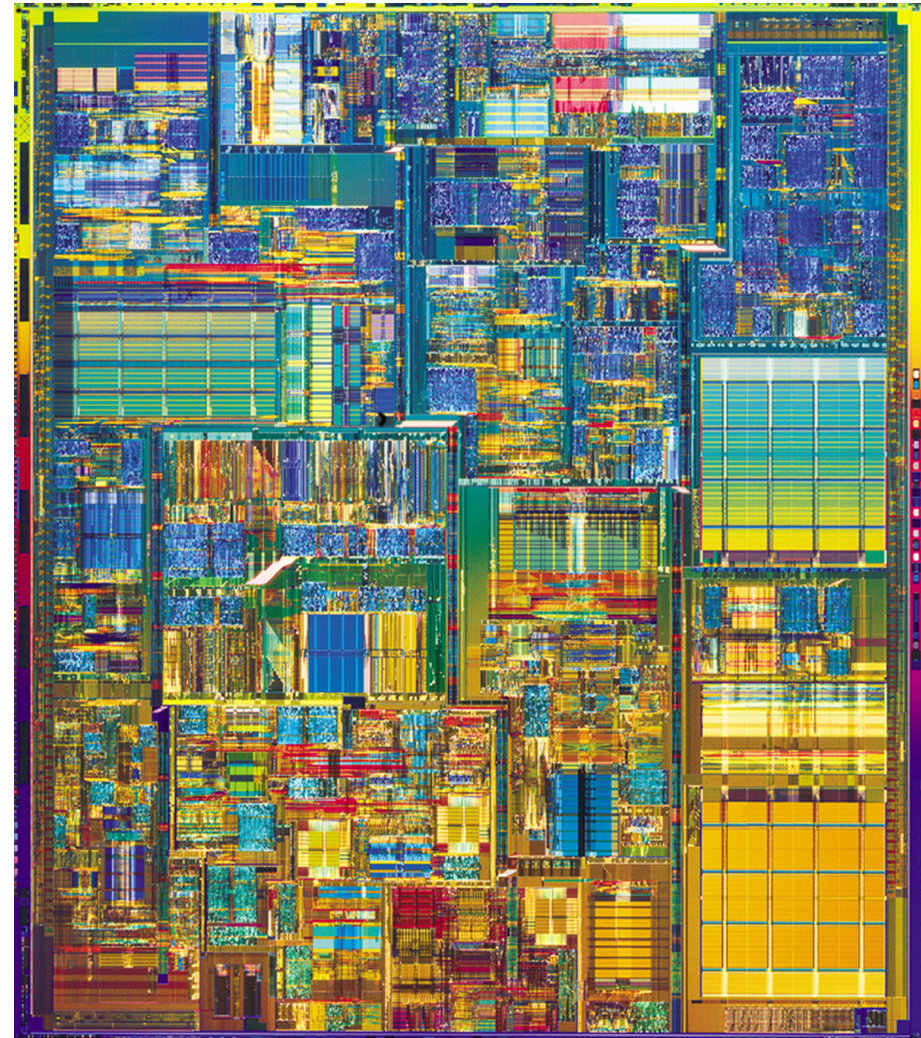

Součástky perfektně fungují ... **Moorův „zákon“**.

Robert Noyce a Gordon Moore – zakladatelé firmy Intel (Integrated Electronics Corporation – 1968).

ČR: Tesla Rožnov, později Tesla Sezam – Motorola, nyní ON Semiconductor Czech Republic.

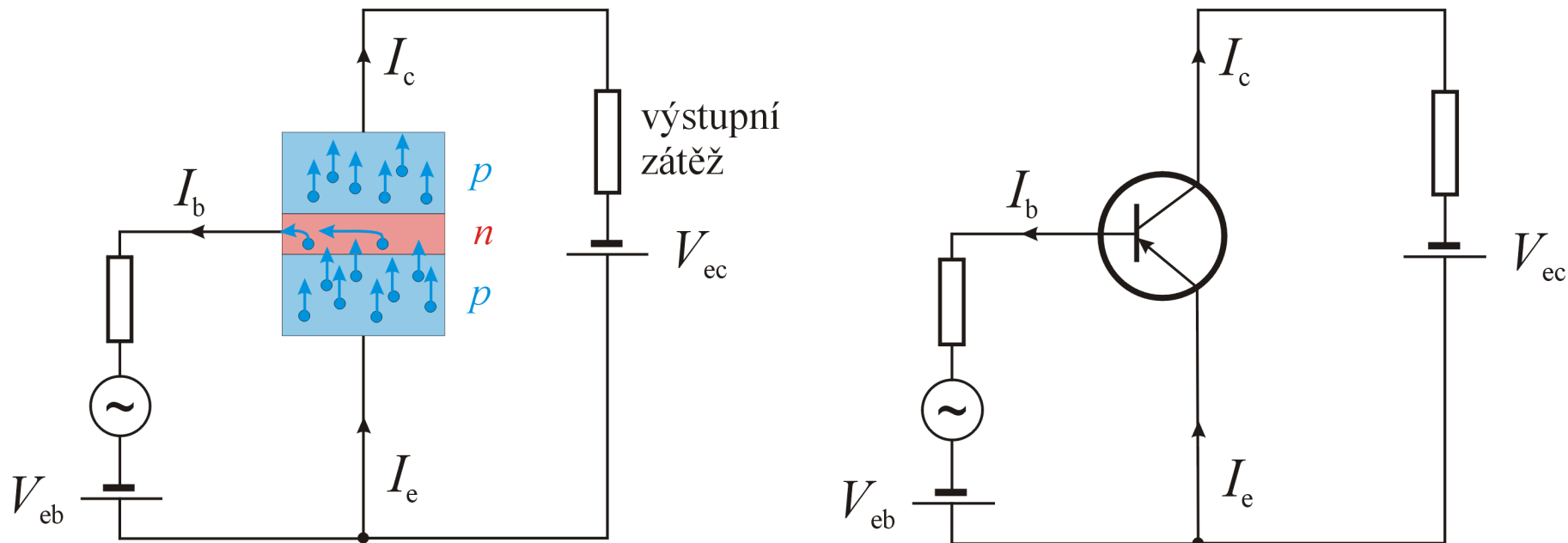
Procesor Intel Pentium 4,
 $42 \cdot 10^6$ tranzistorů,
 kmitočet 1,5 GHz (2000)

Náročnost výroby – čisté bezprašné prostory – fotografie laboratoří na ÚFKL (třída čistoty 100, tj. max 100 částic větších než 0,5 mikrometru ve stopě krychlové. Procesy: litografie, oxidace, naprašování, sycení dopanty. Demineralizovaná voda, 18 M Ω .cm @ 25 °C. Čistota chemikálií: p.p.

Princip činnosti tranzistoru

Přechod emitor–báze je polarizován v propustném směru, přechod báze–kolektor v závěrném směru. Emitorový proud je tvořen děrami driftujícími do báze. V bázi jsou díry minoritními nositeli proudu a rekombinují s volnými elektrony. Protože je báze velmi tenká, velká část těchto děr nerekombinuje a difúzí pronikne do kolektoru. Tato difúze je urychlována napětím mezi bázi a kolektorem. Část děr v bázi je odváděna z báze. Proud báze I_b ovlivňuje kolektorový proud

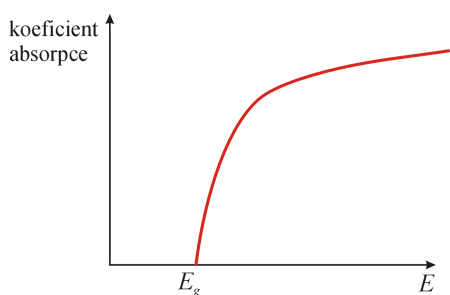
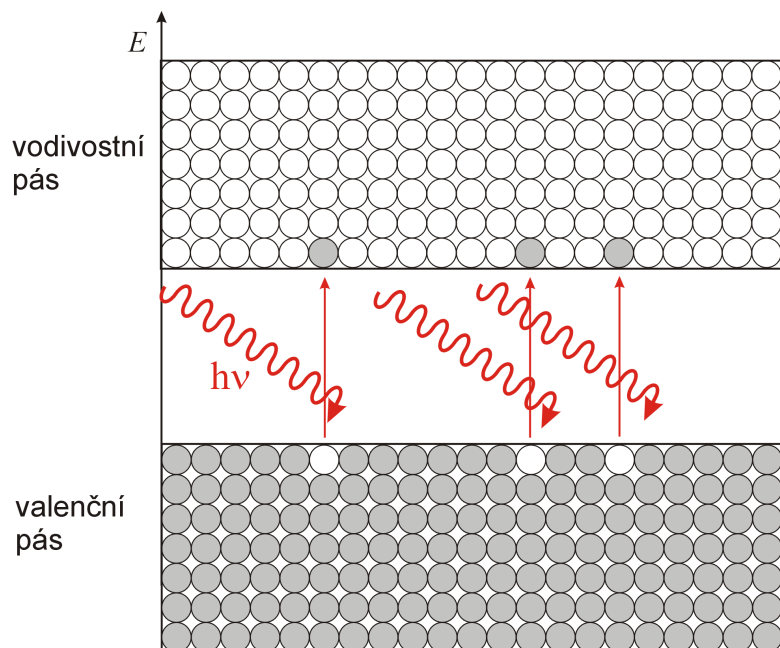
$$I_c = \beta I_b \quad (\text{III.22})$$

Zesilovací činitel $\beta \approx 10 \div 100$

Světelná dioda – LED

Absorpce světla vlastním polovodičem

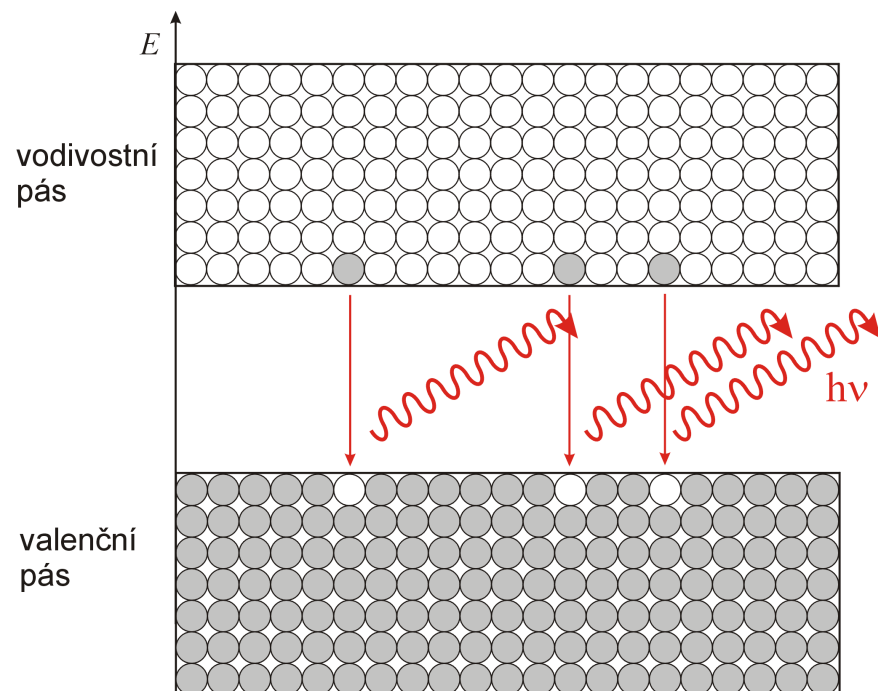

Polovodič absorbuje světlo o energii větší než je energie zakázaného pásu E_g , fotony s energií menší absorbovány nejsou a tudíž projdou.

Např. GaAs absorbuje světlo s energiemi nad 1.43 eV, tj. s vlnovými délkami pod 868 nm (IR světlo).

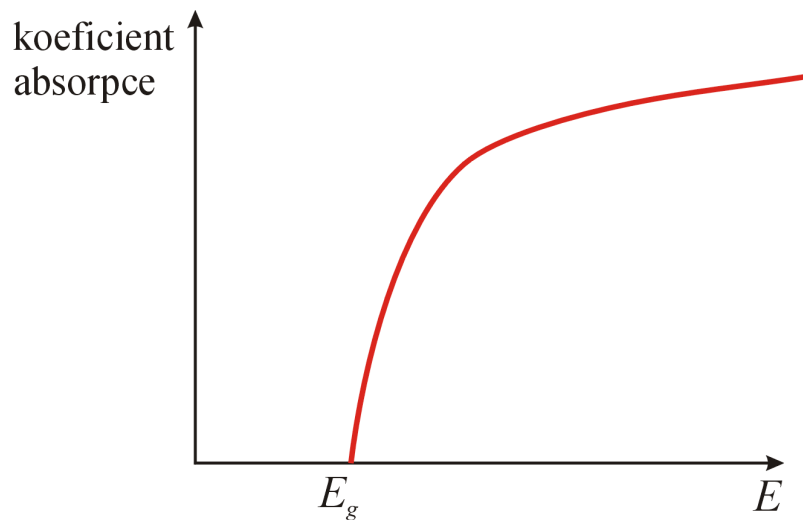
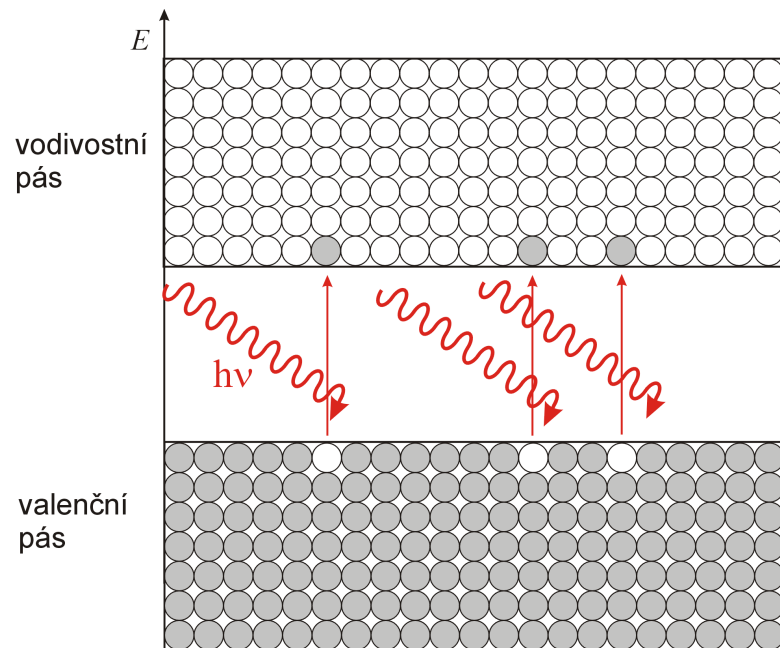
Emise je opačný proces – foton o energii E_g je uvolněn při přeskoku elektronu z vodivostního do valenčního pásu.

Emise světla vlastním polovodičem

Světelná dioda – LED

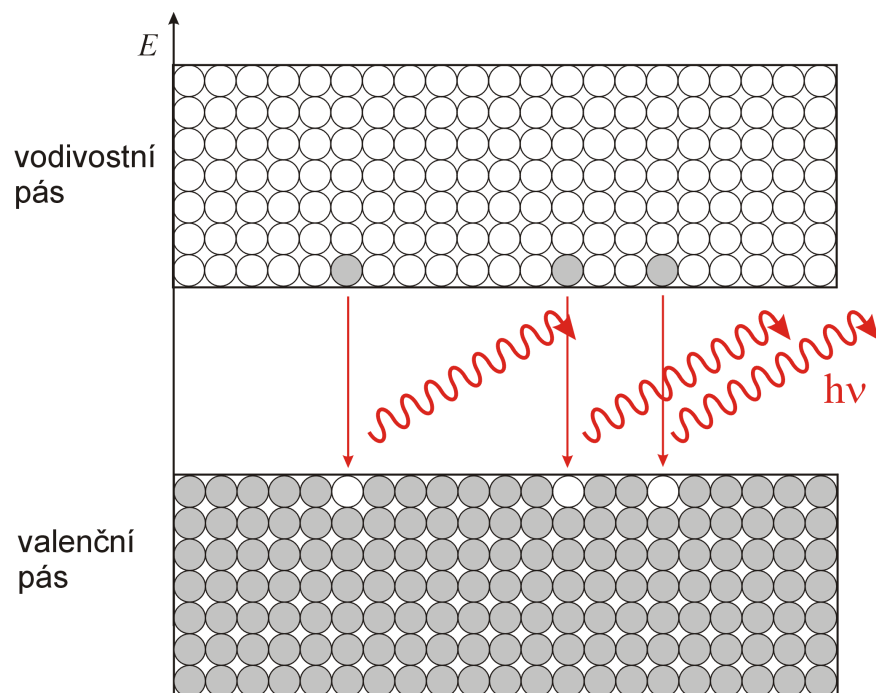
Absorpce světla vlastním polovodičem

Polovodič absorbuje světlo o energii větší než je energie zakázaného pásu, fotony s energií menší absorbovány nejsou a tudíž projdou.

Např. GaAs absorbuje světlo s energiemi nad 1.43 eV, tj. s vlnovými délkami pod 868 nm (IR světlo).

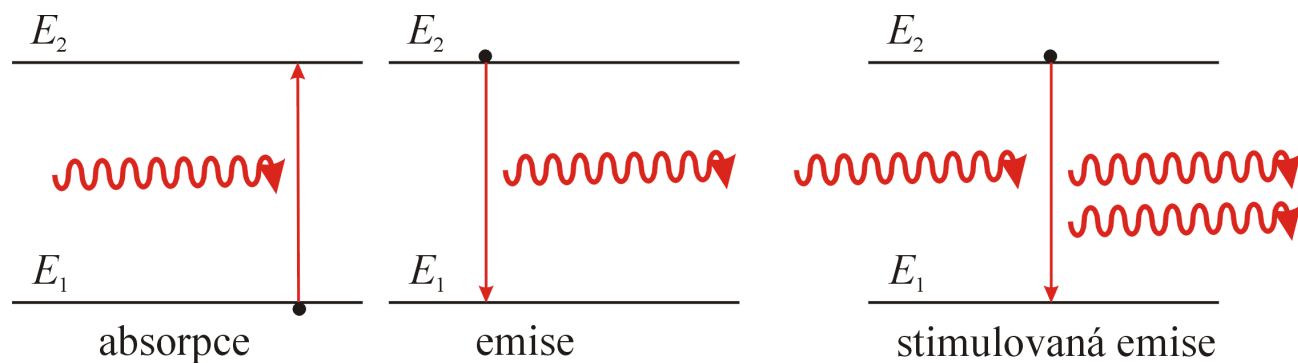
Emise světla vlastním polovodičem

Elektrony se do vodivostního pásu dostanou driftem přes p-n přechod, pak rekombinují s dírami ve vodivostním pásu.

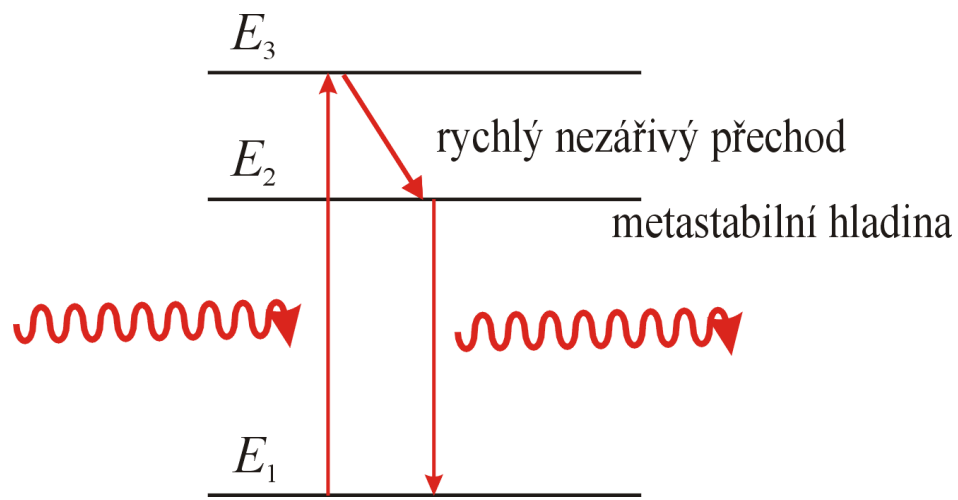
Polovodičové lasery

Spontánní a stimulovaná emise:

Podmínka existence stimulované emise – počet částic N_2 na vyšší energiové hladině E_2 musí být větší než počet částic N_1 na nižší energiové hladině E_1 .

Tříhladinový systém:

Popis stimulované emise:

Populace atomů v dvouhladinovém systému: $N_2/N_1 = e^{-hf/k_B T}$

Absorpce fotonu – přechod atomu ze stavu 1 do stavu 2: za 1 s přejde atomů $N_1 u(\omega, T) B_{12}$

Stimulovaná emise fotonu – přechod atomu ze stavu 2 do stavu 1 vlivem elektromagnetického pole – za 1 s přejde atomů $N_2 u(f, T) B_{21}$

Spontánní emise – přechod atomu ze stavu 2 do stavu 1 bez působení vnějšího pole:
za 1 s přejde atomů $N_2 A_{21}$

Termodynamická rovnováha: $N_1 u(f, T) B_{12} = N_2 u(f, T) B_{21} + N_2 A_{21}$

a odtud:
$$u(f, T) = \frac{A_{21}}{B_{12} e^{\hbar f/k_B T} - B_{21}}$$

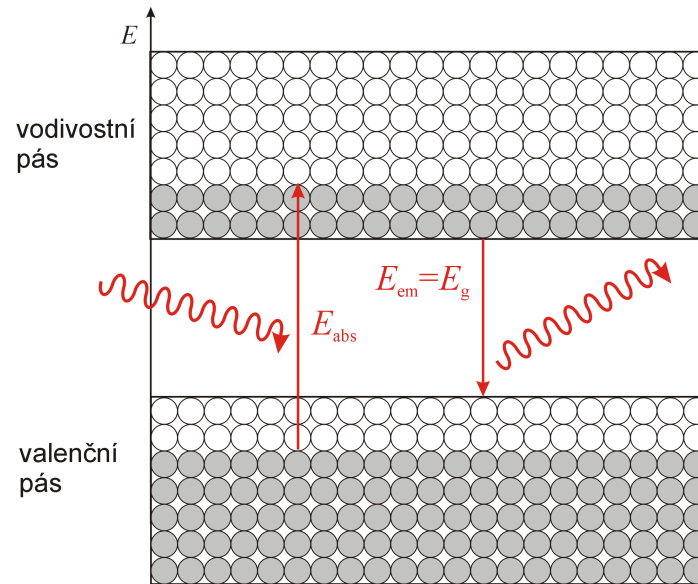
Srovnajme to s Planckovým zákonem:
$$u(f, T) = \frac{8\pi h f^3}{c^3} \frac{1}{e^{hf/k_B T} - 1}$$

Odtud vyplývá, že pravděpodobnost stimulované emise je rovna pravděpodobnosti absorpce:

$$B_{12} = B_{21}$$

Stimulovaná světelná emise v polovodiči:

$$E_{\text{abs}} > E_{\text{em}} = E_g$$

Schematický řez polovodičovým laserem:

Odrážející stěny vytvářejí optický rezonátor, v němž vzniká stojatá světelná vlna.

